

STM 1970

**»Kellgren som Gluck-pionjär i Stockholms Posten
1779-1738»**

Svar på prof. Sverker Eks uppsats i Samlaren 1968

Av Irmgard Leux-Henschen

© Denna text får ej mångfaldigas eller ytterligare publiceras utan tillstånd från författaren.

Upphovsrätten till de enskilda artiklarna ägs av resp. författare och Svenska samfundet för musikforskning. Enligt svensk lagstiftning är alla slags citat tillåtna inom ramen för en vetenskaplig eller kritisk framställning utan att upphovsrättsinnehavaren behöver tillfrågas. Det är också tillåtet att göra en kopia av enskilda artiklar för personligt bruk. Däremot är det inte tillåtet att kopiera hela databasen.

»Kellgren som Gluckpionjär i Stockholms Posten 1779-1738»

Svar på prof. Sverker Eks uppsats i Samlaren 1968*

Av Irmgard Leux-Henschen

Till 200-årsminnet av Joseph Martin Kraus' födelse publicerade jag i STM 1956 en uppsats med titeln »Den gustavianska kulturdebattens anonyma Gluckpropaganda i Stockholms Posten».¹ I denna uppsats framförde jag f. f. g. min åsikt, att det inte var Kellgren som skrivit Gluckartiklarna — något som hittills allmänt hade antagits —, utan den tyske musikern J. M. Kraus, som 1778 hade kommit till Sverige. Sedan dess har jag i flera debattinlägg återkommit till detta ämne, framförallt i min uppsats »Vem var författaren till Gluckartiklarna i Stockholms Postens första årgångar?», införd i Samlaren 1966.²

Prof. Sverker Eks artikel med ovan nämnda titel är huvudsakligen riktad mot de i sistnämnda uppsats framförda åsikterna. Men han begagnar tillfället att angripa även andra av mina arbeten, som berör musikestetiska och litterära problem i den gustavianska kulturdebatten. Han drar även in min uppsats om C. W. Lüdeke och hans Allgem. schwed. Gelehrsamkeitsarchiv unter der Regierung Gustafs III, publicerad i Lychnos 1954/55.³ Vid detta generalangrepp underkänner Ek så gott som alla de forskningsresultat, som jag tror mig ha vunnit genom mina mångåriga studier på området. De avviker på väsentliga punkter från Eks egna.

Principiella invändningar mot Eks argumentering beträffande Gluckartiklarna

(1) Fastän Ek vid slutet av sin artikel på det bestämdaste förnekar, att Kraus har författat Gluckartiklarna i Stockholms Posten — »som ett ojävaktigt faktum framstår emellertid att Kellgren, han och ingen annan, varit den verkliga Gluckpropa-

* I det inledande avsnittet av föreliggande uppsats ges uppgifter om tidigare bidrag i debatten om attribueringsfrågor gällande olika upphovsmän till musikartiklar i Stockholms Posten under åren omkring 1780.

Härutöver har bidrag av samma författare publicerats i STM 1958, 1965, 1967 och 1968. Övriga debattinlägg i STM återfinns i årgång 1957 (av C.-O. Gierow med replik av Irmgard Leux-Henschen) och i årgång 1959 (av M. Tegen; replik i STM 1960).

Med publiceringen av detta bidrag av Irmgard Leux-Henschen förklaras debatten avslutad i Svensk tidskrift för musikkforskning.

Redaktionen

¹ STM 1956, s. 50 ff.

² Samlaren 1966, s. 35 ff.

³ Lychnos 1954/55, s. 82 ff. Till denna punkt ämnar jag ta ställning i en särskild uppsats.

gandisten» (s. 80) —, medger han på samma ställe, »att Kraus säkerligen blivit Kellgren ett gott stöd, särskilt inför Glucks stora konstnärliga genombrott i Sverige med *Alceste*». Förut (s. 69) hade Ek redan medgivit något annat och viktigare, nämligen att Kraus medverkade som musikskribent i *St.P.* 1779 och 1780. Han tillerkänner Kraus två polemiska bidrag, som visserligen inte gäller Gluck, men som hade publicerats just under de åren, då de första Gluckartiklarna blev införda i tidningen. De två artiklar, vilka Ek medger härstamma från Kraus, tillhör dem som jag redan 1958 hade framdragit.⁴ I sin monografi »Kellgren, skalden och kulturkämpen» som utkom 1965, hade Ek med tystnad gått förbi dem. Det är först i uppsatsen i *Samlaren* 1968 han nämner Kraus som musikalisk medarbetare i *Stockholms Posten*. Forskningsläget kring Gluckartiklarnas attribueringsproblem måste genom detta medgivande anses vara avsevärt förändrat. En revidering av frågekomplexet skulle ha varit på sin plats, men Ek undviker varje sorts omprövning.

(2) Vid sina bemödanden att »bevisa» Kellgrens författarskap ser Ek sig omkring efter omdömesgilla vittnen, som kunde bekräfta hans uppfattning. Han citerar välkända auktorers välkända yttranden om Kellgren som Gluckpropagandist. De tillhör emellertid samtliga en forskargeneration, som inte kände till någon annan författare som kunde komma i fråga utom Kellgren. J. M. Kraus låg utom synkretsen för Lamm, Sylwan, Gunnel Bergh, Margit Abenius. Med all respekt för de nämnda auktorernas vetenskapliga förtjänster känner jag mig tvungen att förklara dem för inte längre kompetenta vittnen i denna specialfråga om Gluckartiklarnas författare. Vad i synnerhet Martin Lamm beträffar, som Ek oupphörigen citerar (s. 61, 71 f., 76 f.), så kommer jag att påvisa åtskilliga felaktigheter i hans syn på Gluckartiklarna.

(3) I sina försök att utreda frågan om en eventuell förbindelse mellan Kellgren och Kraus före den 20 juni 1780 — där vi får veta att en kontakt genom samarbete förelåg — håller Ek tidpunkten för viktig när Kraus blev medlem i *Utile Dulci*. Han lämnar uppgiften »före den 19 januari» (s. 66). Jag delar inte hans uppfattning att detta medlemskap skulle vara ett bevis för ett rådande vänskapsförhållande mellan Kellgren och Kraus vid denna tidpunkt. Vi vet ingenting om vem som hade infört Kraus i sällskapet, ingenting om han efter inträdet verkligen deltagit i sammanträdena, ingenting om — ifall han gjorde det — på vilket sätt Kellgren och han bemötte varandra. Vad jag däremot ansåg för viktigt att framhäva (jfr *Samlaren* 1966, s. 37 f.), var att det inte var Lejonhufvud, som Ek antagit, utan Zibet som sammanförde de två opponenter. Denna punkt var inte en »bagatell», som Ek menar, ännu mindre var min skildring »en uppenbar felcitering» (s. 66).

Ek påstår (s. 71): »Att Kellgren och Kraus under hela året 1780 visat varandra vänskap framgår som vi sett av att de samverkat inte bara i operan *Proserpin* utan också i fråga om uppskattningen av tysk litteratur, särskilt av *Klopstock*.» Jag konstaterar: vi vet inte det ringaste om visad vänskap »under hela året 1780». Vi vet som jag redan nämnt överhuvudtaget ingenting om förhållandet mellan

Kellgren och Kraus före den 20 juni 1780, datum för Kraus' brev till sina föräldrar av vilket framgår att han genom Zibet erhållit »eine Poesie, die ihr Dasein dem besten Dichter in Schweden zu danken hat». (Obs. det lite konstlade uttryckssättet och att Kraus icke anger Kellgrens namn!) Om Ek ställer den retoriska frågan (s. 69): »Är det möjligt att Kraus, som här talar om en poesi 'die ihr Dasein dem besten Dichter in Schweden zu danken hat', två månader tidigare skulle använda idel oförsynta, ringaktande omdömen om samme skald?», så svarar jag utan tvekan: ja, det är möjligt. Jag återkommer till denna fråga.

Gång på gång utgår Ek från det optimistiska antagandet av ett gott förhållande mellan Kellgren och Kraus alldeles från början. Han säger (s. 71), att det vore »lätt begripligt att en man med sådana åsikter (Kellgren) från början mött Kraus med full förståelse i konstnärligt samarbete och vittra omdömen». Det är en feluppfattning. De historiska fakta, så som de framgår särskilt tydligt ur Kraus' egna brev från denna tid, är, att de två unga konstnärerna var utpräglade antipoder. Det dröjde två år tills de »accepterade» varandra.

I

St.P. 1779, nr 7 »Stockholm, d. 16 Januarii 1779, *Iphigenie uti Auliden*, *Tragisk Opera af Hr Gluck*»

Jag bemöter i detta avsnitt två av Eks antaganden beträffande Kellgren som recensent av *Gluckoperor*.

I min attribution av *Iphigenie*-recensionen till Kraus hade jag bl. a. gjort gällande:⁵ »Allt tyder på att det måste vara en yrkesmässig musiker, som talar, och dessutom en musiker, som sedan länge var väl förtrogen just med detta verk.» Ek modifierar mitt omdöme genom att supponera (s. 57), att Kellgren »för sin första stora Gluckartikel varit i behov av 'inflytande' från aktiva musiker». Då en förbindelse med Gluckexperten Kraus vid denna tidpunkt ännu inte är påvisbar, låter han Kellgren inhämta sakkunskap från annat håll. Han interpreterar artikeln på följande sätt: »Ordalydelsen anger att författaren rådfört sig med flera omdömesgilla personer.» Som bevis citerar Ek följande ställen:

Alla som kunna hafva något tycke, komma först deri öfverens at Ouverturen och Choeurerna äro förträffliga. Om recitativets vackerhet lär ej vara fråga hos Musikkännare ... Hvad Arierna angår, så äro meningarna derom något mera olika ...

På grund av dessa yttranden sätter Ek i gång en omständlig undersökning av vilka dessa »omdömesgilla personer» kunde ha varit: »Just vid denna tid var åtminstone tre insiktsrika bedömare i skaldens bekantskapskrets.» Ek nämner Uttini, Wellander och Frigel och utreder i detalj deras relationer till Kellgren. Skulle detta triumvirat med fackmannamässiga råd ha bidragit till att recensionen över *Iphigenie uti Auliden* kommit till stånd, denna recension som verkar så enhetlig, så lite påverkad, så helt och hållet inspirerad?

Den allvarligaste invändning man måste göra mot denna Eks tolkning, är

⁴ Jfr min uppsats *Den anonyma musikestetiska debatten i Stockholms Posten 1779-1780*, *STM* 1958, s. 61 ff.

⁵ Jfr *STM* 1956, s. 62 ff. och *Samlaren* 1966, s. 46 ff.

emellertid att den är baserad på ett stympat citat. Textens viktigaste ställe är utelämnat, nämligen den kritiska reflexionen, att »man torde snart förenas, om man behagar mera dömma efter harmonien än efter melodien». Detta råd, som entydigt karakteriserar en modern musikers ståndpunkt och förräder intima insikter i Glucks musik, kan aldrig ha framförts av Kellgren, anhängaren av det melodiska elementet i musiken. I stället för Eks långsökta kommentar med assisterande rådgivare faller det sig väl naturligare att interpretera Iphigenie-recensionen som en sorts »opinionsundersökning», vilken Kraus hade företagit för att komma underfund med varför denna Gluckopera, hans älsklingsverk, inte haft samma framgång i Sverige som annorstädes. Resultatet meddelade han i den föreliggande artikeln. *Samtidigt* passade han på att påverka opinionen genom att rekommendera Stockholmspubliken att lära sig förstå harmoniens betydelse i den moderna musiken.

Begreppet »harmoni» som i denna artikel dyker upp f. f. g., skulle småningom bli ett livligt omdiskuterat ämne i den fortsatta musikdebatten.⁶

St.P. 1781, nr 76, »Om Operan Alceste»

Samma hypotes som Ek utgår ifrån beträffande Iphigenie-recensionen, nämligen att Kellgren skulle ha orienterat sig hos yrkesmusiker för att kunna skriva artikeln, upprepar han beträffande Alceste-recensionen. Denna gång är hans hypotes ännu mera osannolik. Han utgår nämligen ifrån att det var Kraus själv som Kellgren hade anlitat för att musikaliskt orientera sig (s. 71):

När Glucks opera Alceste 1 mars 1781 framfördes med storartad framgång blev det givetvis en rik upplevelse för bägge [dvs. för Kellgren och Kraus]. Det är därför mycket antagligt att den stora recensionen Om operan Alceste, som först publicerades i Stockholms Posten 2 april, föregåtts av gemensamma överläggningar, t. ex. om orkesterns kapacitet.

Är det på minsta sätt troligt, frågar man sig, att Kraus, som efter allt att döma hade instuderat och även dirigerat operan vid premiären,⁷ skulle ha lämnat upplysningar till Kellgren — »t. ex. om orkesterns kapacitet» —, för att sätta skalden i stånd att skriva en artikel, en utpräglad musikartikel, som han utan vidare fortare och bättre kunde skriva själv?

II

St.P. 1779, nr 293, »Til Herrar Glückisters ompröfvande»

När man frågar sig på vilket sätt författarskapsfrågan kring de anonyma Gluckartiklarna i Stockholms Posten metodiskt bäst kan angripas, fäster man sig särskilt vid två artiklar, vilka enligt min mening måste tillmätas en avgörande betydelse.

Den första av de två artiklar jag här tänker på, är uppropet »Til Herrar Glückisters ompröfvande», publicerad i Stockholms Postens julnummer 1779. Denna

⁶ Jfr mina artiklar i STM 1965, s. 63 ff., i Samlaren 1966, s. 48 och särskilt artikeln »Ett epigram till Kellgren som 'Herr Misarmonicus'», STM 1968, s. 135 ff.

⁷ Jfr STM 1958, s. 134 och Samlaren 1966, s. 48 ff.

protestartikel mot Gluck — en översättning från Marmontels kända fientliga yttringar mot den tyske musikern, utan några tillägg — har jag tidigare vid flera tillfällen betecknat som ett indicium mot Kellgren som Gluckpropagandist.⁸ Jag skall här närmare gå in på problemet.

Det måste förutskickas att Kellgrenforskningen, märkvärdigt nog, aldrig har ägnat intresse åt denna artikel. Man har inte frågat sig vem denne Marmontel-översättare, som uppträdde så demonstrativt på julaftonen, kan ha varit. Försummelsen går tillbaka till Lamm's första riktninggivande redogörelse för Gluckdebatten i Samlaren 1913.⁹ Lamm nonchalerade detta anti-Gluck-dokument. Istället för att rikta hela sin uppmärksamhet på denna provocativa artikel, behandlade han den som en betydelselös bagatell, ja, utslöt den ur sin framställning av debattens förlopp.

Marmontel-översättaren, antigluckianen (vid denna tidpunkt) kan inte ha varit någon annan än Kellgren. Situationen var följande: efter sin långa bortovaro från Stockholm och tidningen hade skalden i början av december återvänt till huvudstaden. Han hade upprättat ett kontrakt med utgivaren Holmberg och helt nyligen övertagit tidningens redaktionella befogenheter. Som ensam »herre i huset» befann han sig efter den långa avstängdheten i en utpräglad uppgörelse- och vedergällningsstämning, något som framgår av de bägge tidningsnummer han utgav på själva julaftonen, den 24 december 1779. Som vi vet innehöll det andra numret, som kom ut »eftermiddagen kl. 3», ingenting annat än hans »julklappsverser», dvs. dessa skarpa vidräkningar med personliga motståndare under det gångna året. Samma uppgörelseanda behärskar även en del av det ordinarie numret, i vilket uppropet »Til Herrar Glückisters ompröfvande» hade införts. Det är omöjligt att tolka denna gluckfientliga artikel på annat sätt än att Kellgren härigenom önskade opponera sig mot dem, som under det gångna året hade hyllat den tyske musikern. Som encyklopedisternas trogne lärjunge hade han översatt Marmontels kritiska anmärkningar och infört texten i sin tidning. Han tålde inte, att man i Stockholm bedömde Gluck på annat sätt än Marmontel i Paris.

Metodiskt skulle detta Kellgrens eget vittnesmål om sin negativa inställning till Gluck vid tidpunkten då han övertog Stockholms Postens redaktionella ledning naturligtvis ha bildat den givna utgångspunkten för en systematisk undersökning av Gluckdebatten. Det skulle då även ha fört med sig frågan, när och på grund av vilka omständigheter Kellgren senare ändrade sin inställning till Gluck. Dessutom skulle detta hans vittnesmål julafton 1779 ha blivit ett säkert indicium för att definitivt kunna utsluta honom som författare av de 1779 publicerade Gluckartiklarna. Denna forskningsväg inslogs inte av Lamm. Han misstog sig beträffande innebörden av detta dokument. Han tillskrev inte Kellgren artikeln, utan lämnade frågan öppen. Tydligen kände han ingen, som han skulle ha kunnat identifiera med »Glückist» om det inte varit Kellgren själv. (Kraus' Gluckentusiasm och Kraus' medarbetarskap i Stockholms Posten var som nämnts obekant för honom.) Så följde Lamm sin apriori-uppfattning att Kellgren redan för början hade varit Gluckanhängare och tillskrev honom de kända Gluckartiklarna i St.P. 1779. Be-

⁸ Jfr STM, 1956, s. 68 f., STM 1958, s. 104, Samlaren 1966, s. 44 f., STM 1967, s. 137 f.

⁹ M. Lamm, Kellgrens journalistiska verksamhet i Stockholms Posten, Samlaren 1913, s. 113.

träffande artikeln »Om Glück och om Operan» (St.P. 1779, nr 140) framförde han följande oriktiga hypotes (s. 143):

Denna artikel tycks ha vållat en liten Gluckstrid i miniatur i Stockholms Postens spalter. I »Til Herrar Glückisters ompröfvande» meddelade nämligen i 1779, 293 en motståndare till Gluck några utdrag ur Marmontels Essai sur la revolution de la musique en France, där Glucks musik skildrades såsom »torr, rå och obehaglig».

Inte med ett ord nämns vem denne »motståndare till Gluck» kan ha varit! Utan minsta reservation fastslår Lamm:

Kellgren replikerade med att i 1780, 23 meddela ett utdrag ur ett annat nyutkommet franskt verk, tjänligt »at rätta Herr Marmontel och alla Herr Glucks mindre bekanta detracteurer i Paris».

Det var icke Kellgren som »replikerade». Det var »Glückisterna». Med den sist-nämnda felattribueringen hade Lamm definitivt lett forskningen om de agerande krafterna i Gluckdebatten på falskt spår.

Ännu mera obesvärat än Lamm »överhoppa» nu Ek artikeln »Til Herrar Glückisters ompröfvande». Trots mina upprepade hänvisningar tycks den inte existera för honom. Istället talar han å det utförligaste om repliken till den (s. 45): »Inlägget i Stockholms Posten» — således repliken på artikeln »Til Herrar Glückisters ompröfvande» — »uppmärksammades av Lamm samtidigt med artikeln om Glück och om Operan, och det återges i sin helhet i kommentaren till denna i Kellgrens Samlade Skrifter.» Det är allt! På ett direkt vanställande sätt refererar Ek min argumentering: »I. L.-Henschen, som medger sambandet med Om Glück och om Operan, avvisar attributionen till Kellgren och anser att det är Kraus och Stridsberg som vänder sig mot Kellgren.» Inte ett ord om Antigluck-artikeln och varför jag »avvisar attributionen till Kellgren»! I samma missvisande anda citeras även min »omöjliga tolkning» beträffande anspelningen på Stockholmsoperans förhållanden (jfr min artikel i STM 1958, s. 105). Att anspelningen måste uppfattas mutatis mutandis var väl självklart.

St.P. 1780, nr 63, »Något om Compositeurer och Virtuoser»

Den andra artikel som enligt min mening vittnar mot Kellgren som Gluckpropagandist, är angreppet mot de samtida musikerna »Något om Compositeurer och Virtuoser», publicerad tre månader efter upproppet till »Glückisterna». Jag har tidigare tillskrivit Kellgren denna artikel och i min utförliga kommentar framlagt argument, vilka jag fortfarande håller för bindande.¹⁰ Ek förnekar Kellgrens författarskap,¹¹ medger däremot att svarsartikeln »Något om Compositeurer, Virtuoser, Räsoneurer» (St.P. 1780, nr 92 och 94), är av Kraus,¹² såsom jag hade antagit. Det må hänvisas till att Ek i sina tidigare arbeten aldrig hade uppmärksammat denna betydelsefulla debatt mellan Kraus och »räsoneuren». Inte heller nu lämnar han någon uppgift om vem »räsoneuren» enligt hans mening kan ha varit. Kraus pekar i sitt svar på ett omisskännligt sätt på Kellgren, och det finns i övrigt ingen

annan författare som kan komma ifråga (jfr min uppsats s. 109). Som argument mot min attribution anför Ek omständigheten att Kellgren och Kraus två månader efter denna sammandrabbning började sitt samarbete med Proserpin (s. 70): »Det går naturligtvis inte ihop. Istället måste man avstå från att i Kellgren se författaren till artikeln.» Varför ett oppositionellt förhållande mellan två temperamentfulla unga dialektiker inte genom ingripande från en resolut och välmenande persons sida (Zibets) inom några veckor kan ha länkats i fredligare banor, begriper jag inte. Ek fortsätter: »Slutsatsen blir så mycket säkrare som vi kunnat tillerkänna Kellgren Gluckkomdomena i årgången 1779.» Då jag inte har kunnat göra det, blir Eks slutsats i mina ögon inte »säkrare».

Det är ett nästan komiskt inslag i den komplicerade utredningsaffären kring de anonyma Gluckartiklarnas författare att just Lamm — i likhet med mig — tillskriver Kellgren denna angreppsartikel mot musikerna.¹³ Ek som annars troget följer i Lamms fotspår, tar denna gång bestämt avstånd från Lamms attribution. Han anser nämligen — i motsats till Lamm, men i denna detalj överensstämmande med mig — att författaren till denna aggressiva artikel mot musikerna omöjligt kan vara identisk med Gluckpropagandisten. Det finns emellertid i Lamms motsägelsefulla argumentering, med vilken han begrundar sin *par hazard* riktiga argumentering, en passus som är värd att fästa sig vid. Iakttagelsen gäller ett yttrande, vilket måste anses som mycket karakteristiskt för Kellgrens estetiska ståndpunkt just vid denna tid, dvs. före kontakten med Kraus. (Det må tillfogas att yttrandet står i största motsats till Kraus' egen musikestetiska uppfattning.) Lamm hävdar:

Som ett ytterligare indicium på Kellgrens författarskap vill jag anföra, att det påpekas att »sjelfwa simpla vocalerna» ha »en carakter, som är mer eller mindre analog till hwar och en passion», det tilläggs: »Hwarken Poeter eller Compositeurer borde nånsin bruka dem utan afseende; ty det är ofta det oändeligen lilla, som utgör det förtrollande i alla konster.»

Hur riktigt detta Lamms påpekande i och för sig än måste anses vara, frågar man sig ändå hur han vill kombinera det med sin tes om Kellgren som Gluckpropagandist? Han motsäger sig själv.

Jag tar nu — om än i största korthet — ställning till den viktigaste frågan beträffande denna artikel: Kellgrens negativa inställning eller kanske rättare sagt aggressiva hållning gentemot musikerna. Jag har tidigare berört denna fråga och bl. a. hänvisat till Kellgrens kända brev till Zibet, i vilket han — med undantag av Gluck — angriper och nedvärderar alla musiker, inklusive Naumann, då denne ville förkorta recitativet i hans Gustaf Wasa (obs. uttrycket »nycker eller imbecillité» i Kellgrens brev!).¹⁴ Ek förnekar det berättigade i mitt påpekande (s. 70): »Överraskande nog tror sig I. L.-Henschen återfinna angreppen på yrkesutövande musiker i det berömda Zibetbrevet av den 6 augusti 1782.» Han anser att min »lösliga frihandsteckning av Kellgrens attityd visavi musiker är inte just övertygande». Jag kompletterar det tidigare sagda med följande uppgifter.

Artikeln »Något om Compositeurer och Virtuoser» får inte betraktas som en iso-

¹⁰ Jfr STM 1958, s. 108-117.

¹¹ Samlaren 1968, s. 69 f.

¹² Ibidem.

¹³ Samlaren 1913, s. 117 f. Jag har tidigare hänvisat till Lamms ställningstagande i STM 1958, s. 109 och i Samlaren 1968, s. 70.

¹⁴ STM 1958, s. 111 f.

lerad polemisk företeelse. Den står i nära sammanhang med andra artiklar såväl i den föregående som i den efterföljande musikdebatten. Beträffande de artiklar under den tidigare perioden, som jag har tillskrivit Kraus, har Ek medgivit att — utom den nämnda artikeln till »räsonneuren» — även artikeln »Svar på brevet angående Herr Noëlli» (St.P. 1779, nr 281) är av Kraus.¹⁵ De två artiklarna från samma tidsperiod om musikaliska problem, som jag har tillskrivit Kellgren, förbigår Ek däremot med tystnad. Det rör sig om två angreppsartiklar mot musiker, den första med stor sannolikhet, den andra utan tvivel av Kellgren. Den första (St.P. 1779, nr 98) är ett beskt inlägg i debatten om orgelspel, riktad mot Kraus.¹⁶ Den andra (St.P. 1779, nr 285), publicerad bara en vecka före uppropet till »Glückisterna», är ett skarpt ironiserande ställningstagande mot pantaleonisten Noëlli.¹⁷ Sist nämnda artikel är ett synnerligen viktigt dokument, värt att lägga märke till inom ramen för denna undersökning. Den står nämligen i uppenbart sammanhang inte bara med artikeln »Något om Compositeurer och Virtuoser» — det hänvisas här på nytt till Noëlli: »En utländsk Charlatan låter oss betala dubbelt dyrt den ledsnad han utdelar» —, den överensstämmer dessutom i några ytterst karakteristiska tankegångar med Kellgrens kända polemik som »Svensk» mot Naumanns opera »Cora och Alonzo» (St.P. 1782, nr 296).¹⁸ Genom dessa överensstämmelser måste Kellgrens författarskap anses var bevisat. Alla de nämnda artiklarna återspeglar Kellgrens aggressiva hållning gentemot musikerna. Bara den sistnämnda, mot Naumann riktade, artikeln har hittills tillskrivits honom av Kellgrenforskningen.

Dagligt Allehanda 1780, nr 97, »Quot capita tot Opiniones»

I anslutning till den nu behandlade polemiken vill jag tillfoga några få ord beträffande den spexartade lilla svarsartikeln »Quot capita tot Opiniones», som publicerades fyra dagar efter Kraus' angrepp mot »räsonneuren» i *Dagl. Allehanda* och signerades med den halvsanna sign. »E.K.» Jag har anfört mina argument varför jag tillskriver Kellgren denna artikel¹⁹ och står fast vid mitt omdöme trots Eks diktatoriska påstående att »den verkliga författaren är Olof Kexél».²⁰

Jag medger gärna att Kexél på något sätt — medvetet eller omedvetet — torde vara inblandad i denna artikel. Kanske hade han varit närvarande när den skildrade scenen med »executionen i Tyska harmonien» utspelade sig och senare berättat det hela för Kellgren? Men själva artikeln är inte av Kexél. Det är inte hans berättarstil. Kellgren har, kan man säga, lånat hans mask, för att skämtsamt camouflera sig, något som motsvarar såväl den vilseledande signaturen som publicerandet i *Dagl. Allehanda*. Enligt min mening underskattar Ek det lilla maliciösa debattinlägget, som först gycklar med gyckleriet och sedan plötsligt kommer med den väl förberedda, men för läsaren oväntade effekten, den lika impertinenta som spirituella slutpoängen att författaren försäkrar sig vara »skyldig instämma med

Auctoren til Något om Compositeurer» etc. Ek menar (s. 69) att han har utrett författarfrågan och att »Kellgren befriats från denna honom alldeles ovärdiga artikel». Jag kan inte instämma i detta betyg. Jag uppskattar impertinensen i denna lilla artikel, ser den som ett viktigt inlägg i musikdebatten.

III

Jag bemöter i detta avsnitt Eks bisarra yttranden om några andra av mig behandlade ämnen inom den gustavianska kulturdebatten. Min uppsats »Fyra gustavianska dikter kring en Orpheusföreställning år 1780»²¹ betecknar han som »uppdiktade kontroverser».²² På grund av ett nästan groteskt missförstånd från hans sida angriper han särskilt ett ställe i min analys av Kellgrens satir i St.P. 1780, nr 154.

St.P. 1780, nr 154 »Bref til Herr Jac. Albr. Fl-g»

Eks missuppfattning gäller min tolkning av namnet »Henric» i verserna: »Du har ju velat öfverse / Med Henrics gamle sångare.» I motsats till Kellgrenforskningen uppfattar jag namnet »Henric» här icke som identisk med Henri IV, utan med Johan Henric Kellgren. Enligt min mening måste versraden således tolkas så: Henrics (dvs. Kellgrens) gamle idol (dvs. Voltaire). Ek missförstår totalt vad jag menar: »Författarinnans kommentar där 'Henrics gamle sångare', Henrik IV:s alltså, hastigt transformeras från Voltaire till Johan Henric Kellgren vore värd ett gott skratt» etc.

Men Eks indignation gäller inte bara denna detalj utan hela min tolkning av denna dikt som en dubbelsatir, riktad inte bara mot Flintberg, som man hittills antagit, utan lika mycket riktad mot Carl Stridsberg, i vilkens »mun» satiren enligt min mening har lagts. Då denna uppfattning — av Ek betecknad som »en förfärande konstruktion» — är nära förknippad med en av de centrala punkterna i min syn på den gustavianska kulturdebatten, är jag nödgad att här närmare förklara mig.

Carl Stridsberg, Kellgrens motståndare i den gustavianska kulturdebatten

I sin bok »Skämtare och Allvarsmän i Stockholms Postens första årgångar» (1952) har Sverker Ek framfört hypotesen att mag. Pehr Rudin, Kellgrens redaktionella medarbetare, skulle ha varit dennes skarpaste motståndare i debatten under åren 1778–1781.²³ Denna hypotes anser jag vara ohållbar. Att en av Kellgrens närmaste kolleger samtidigt skulle ha varit hans bittraste fiende, är psykologiskt orimligt. I så fall skulle hela den gustavianska debatten ha varit en artificiell skrivbordsangelägenhet. Men det var denna debatt minsann inte!

Då Ek utgående från den nämnda uppsatsen i STM 1967 förebrår mig att jag »med samma ovetenskapliga metodik som förut utnyttjar Stridsberg för skilda roller» (s. 80), ser jag mig föranlåten att svara: Jag tillskriver Stridsberg så gott

²¹ STM 1967, s. 135 ff.

²² Samlaren 1968, s. 80, fotnot 7.

²³ Jfr särskilt kap. 4 »Pehr Rudin som utrikesredaktör och kulturskribent», s. 111 f.

¹⁵ Samlaren 1968, s. 69.

¹⁶ Jfr STM 1958, s. 76.

¹⁷ Ibid. s. 102 f.

¹⁸ Ibid. s. 103.

¹⁹ STM 1965, s. 63 ff.

²⁰ Samlaren 1968, s. 67 ff.

som alla de artiklar som Ek har tillskrivit Rudin. Dessutom en del andra. Som nämnts var Rudin anställd som tidningens utrikesredaktör. Hans bidrag i Stockholms Posten inskränkte sig nästan uteslutande till en sådans uppgifter.

St.P. 1790, nr 227. »Litteratur. Carl Stridsbergs Lärobok för Begynnare i Tyska Språket: Tvänne Delar. Andra och förbättrade Uplagan. (Stockholm, Holmberg)»

Ek förnekar summariskt allt vad jag tror mig ha bevisat i mina uppsatser om det oppositionella förhållandet mellan Kellgren och Stridsberg. Han förfäktar ståndpunkten att det inte föreslåg minsta schism mellan dem (s. 73):

Övergår vi nu till den av författarinnan uppkonstruerade motsättningen Kellgren–Stridsberg kan vi konstatera att det enda vi vet är detta. 1790 har den språktresserade skalden gett uttryck åt sin höga uppskattning av Stridsberg som författare till en värdefull lärobok i tyska för ungdom. Det är bara genom verklighetsfrämmande önsketänkande som författarinnan kunnat göra dessa Kraus så närstående vänner till fiender.

Jag konstaterar, att den ende som »vet» detta om Kellgrens recension av Stridsbergs lärobok, är Sverker Ek. Efter att i Samlaren 1907 ha tillskrivit Kellgren denna recension, tog han upp den bland skaldens SS, fastän G. Bergh under tiden hade avvisat hans attribution som oriktig och istället tillskrivit Regnér recensionen.²⁴ Jag kan styrka hennes åsikt med följande argument.

Recensionen i Stockholms Posten citerar några partier ur lärobokens förord. De avser det tyska språket sett från en mera litterär än grammatikalisk synpunkt:

Jag är övertygad at Klopstocks Messias och dess Oder ej kunnat skrivas på något annat språk. Det är fåfängt att öfversätta dem, utan at ganska mycket skada dem. Deras förnämsta skönheter ligga ofta i sjelfva Språket, derifrån oskiljaktiga.

Efter detta citat står i texten en stjärna, som hänvisar till följande fotnot: »Detta tjänar på en gång både til Dom och ursägt för den nyligen utgifna Svenska Öfversättningen af Messias. (Recens. Not.)» Det är de två sista orden — (Recens. Not.) — som väcker vårt intresse. Vem som hade tillfogat dem, om det var recensenten själv eller tidningens redaktör Kellgren, vet vi inte. Men de bevisar en sak: Man ville undvika möjligheten att läsaren kunde tro att det hade varit redaktören som tillfogat denna upplysande fotnot.²⁵ Med andra ord: recensenten och redaktören var inte samma person. Det var inte Kellgren som hade skrivit denna recension.

St.P. 1782, nr 293 »Anmärkingar öfver Dagbladet Wälsignade Tryckfriheten», sign. »Älskare af Sanning utan agg»

Jag tar nu ställning till den viktigaste punkten i detta sammanhang: Eks ständiga förväxling av mag. Stridsberg med mag. Rudin. Den nu nämnda artikeln, som ingår i polemiken kring Naumanns opera »Cora och Alonzo», är ett doku-

²⁴ G. Bergh, Litterär kritik i Sverige under 1600- och 1700-talen, Stockholm, 1916, s. 188.

²⁵ Med dessa ord påminnes om ett aktuellt debattämne: Christopher Olofsson Humbles Messias-översättning i prosa, vilkens första del året förut hade kommit ut. Översättningen hade nyligen skarpt angripits av en anonym recensent i St.P. 1790, nr 138. Enligt min mening var denna recensent Carl Stridsberg, något som Regnér antagligen visste.

ment ägnat att påvisa förväxlingen och klarlägga relationerna. Ek håller sign. »Älskare af Sanning utan agg» för Rudin, jag för Stridsberg.²⁶

Mina mot attribueringen till Rudin vittnande argument, anförda i Samlaren 1966, s. 43, fotnot 5, lämnar Ek fullkomligt obeaktade. Märkvärdigt nog hänvisar han ändå just till detta ställe, när han förklarar (s. 73, fotnot 3):

I den not i Samlaren s. 43 där författarinnan stöder sig på ett »ännu otryckt arbete om Stridsberg» sätter hon i gång en olustig kurragömmalek med läsaren. Av detaljupplysningar om detta arbete här och var i hennes tidigare skrifter framgår att det innehåller lika förvånande som förfärande konstruktioner om »den roll som Stridsberg spelade bakom den gustavianska kulturhistoriens kulisser» (STM 1956, s. 53).

Jag konstaterar att jag icke »stödjer» mig på mitt otryckta arbete, utan noggrant anför mina mot Rudin vittnande argument. Efteråt kompletterade jag visserligen det sagda med en kort hänvisning till mitt otryckta arbete. I övrigt har jag aldrig skildrat Stridsberg som »Kellgrens i skiftande gestalter ständigt återkommande förföljare», utan som »den outtröttlige försvararen av alla, som Kellgren angripit» (STM 1956, s. 76), i detta fall av Naumann.

Jag hänvisar här på nytt till de av mig anförda argument, som vittnar mot Rudins författarskap.

St.P. 1782, nr 296, »Til Älskare af Sanning utan agg», sign. »Svensk»

Jag kompletterar dessa argument beträffande Stridsberg som »Älskare af Sanning utan agg» genom några andra, som framgår av Kellgrens svar som »Svensk» till honom. Ek söker göra gällande (s. 74):

Att Rudin är den Älskare af Sanning utan agg som i Stockholms Posten 20.12.1782 uppträder som Naumanns förkämpe framgår otvetydigt av det först av A.-H. Hanson observerade sambandet med en utrikesnotis som Rudin kompilerat ur »Hamburger Correspondenten». Vi påvisar också att Kellgren varit klar över Rudins roll som den som talar Naumanns sak.

I sina kommentarer till Kellgrens artikel »Til Älskare af Sanning utan agg» förklarar Ek sedan Kellgrens ord om »den impertinenta orimligheten som ... är införd i Stockholms Posten för några dagar sedan» på följ. sätt (SS 8: I, s. 155):

I St.P. 1782: 289 är under rubriken Tidningar återgiven en notis, Utdrag af et Bref från Sverge, hämtat ur Hamburger Correspondent nr 195 6/12, där det bl. a. heter: »Svenska operan var för åtskilliga orsaker ganska nära sit fall, om ej Hr Naumann å nyo uprest den ur sina ruiner ...» Rudin, som under den angivna titeln översatte nyheter ur utländska journaler, har naturligtvis utredigerat denna notis och kanske också författat »brevet från Sverige». JHK torde särskilt ha ogillat påståendet, att Naumann skulle ha räddat den svenska operan.

Härtill kan fastställas: påpekandet av »sambandet med en utrikesnotis» är riktigt. Ävenså att Kellgren uppenbart höll »Älskaren af Sanning» för identisk med upphovsmannen till denna utrikesnotis. Det som däremot inte är riktigt, är Eks antagande att det var Rudin som hade utfört denna vänskapsmanöver för Naumann. Rudin hade inte minsta anledning att göra det. Han var varken musik-

²⁶ Jfr mina tidigare yttranden till denna polemik i STM 1956, s. 75 ff., Samlaren 1966, s. 43 f., STM 1968, s. 135 f.

intresserad eller tyskvänlig. Så vitt man vet har han aldrig förmedlat nyheter till en tysk journal. Helt annorlunda förhåller det sig med Stridsberg. Han ägde stort intresse för musik, i synnerhet operan, var anhängare till den tyska kulturen och har, som man vet, skrivit artiklar »uti flere in- och utländska Journaler».²⁷ Att det utan tvivel var han som skickat notisen till »Hamburger Correspondenten», kan styrkas genom en hittills inte observerad nästan liklydande notis i C. F. Cramers »Magazin der Musik» (I. Jahrg. 1783, Hamburg, s. 150). Notisen var avsenden en månad senare än den första och publicerades i magasinet den 24 januari 1783:

Ich muss Ihnen doch auch von hier aus eine würdige Anwendung der Musik berichten; die besonders, was die Oper betraf, ihrem Verfall eine Zeitlang sehr nahe gekommen war, bis ihr [!] Landsmann Herr Naumann, durch seine Oper Cora, von deren hiesiger guter Aufnahme, wie ich höre, auch Ihre Blätter voll sind, sie mit einem neuen Schwunge belebte.

Att även denna utrikesnotis skulle ha insänts av Rudin, kan väl inte ens Sverker Ek antaga?

Men i Kellgrens artikel om sin gamle motståndare förekommer långt viktigare hänvisningar än den till utrikesnotisen. Det är anspelningar som Ek inte nämner, tydligen för att de inte passar ihop med hans Rudin-hypotes. I dessa anspelningar framhäver Kellgren de starkt divergerande omdömena om »Cora och Alonzo» bland Stockholmspubliken. Han själv räknade sig öppet till de åhörare, som klandrade operan, sin opponent åter till den delen, som försvarade den. Om denne opponent i sina »Anmärkingar öfver Dagbladet Wälsignade Tryckfriheten» otvetydigt hade förebrått honom att ha varit delaktig i den nedsättande kritik som hade publicerats i nämnda tidning, så går Kellgren här till motattack med en lika skarp beskyllning. Han insinuerar att »Älskaren af Sanning» hade stått i maskopi med kompositören Naumann själv och att det hade varit dennes egen missbelåtenhet med Stockholmspubliken, som — i dålig översättning — hade framförts i den nämnda artikeln.²⁸ Insinuationen börjar med att Kellgren förlöjligar utrikesnotisen som »öfverdrifven beröm», ja, som »den mäst bitande ironi». Han fortsätter:

Säj M.H. som känner til äfventyrs H. Naumann, (jag har icke den äran) [det var naturligtvis kamouflage] är han icke i sin själ innerligen förargad deröfver?

Och nu haglar Kellgrens spydiga anspelningar över hans mångårige opponent, den ena efter den andra. Han förebrår honom att han smickrade och påminner honom därigenom om en i debatten ständigt återkommande ömsesidig anklagelsepunkt. Samtidigt använder han ännu ett välkänt anspelningsord, nämligen det om »den berömliga modesti». Kellgren säger:

²⁷ Jfr nekrologen över Carl Stridsberg i Hernösands Stifts Tidningar av den 30 November 1819.

²⁸ Det må nämnas att Kellgrens hänvisning till Naumanns sufflerande roll i denna polemik säkerligen inte var gripen ur luften, utan med all sannolikhet motsvarade de verkliga förhållandena. Ingenting är känt om en förbindelse mellan Naumann och Stridsberg. Man får emellertid antaga, att kompositeuren hade lärt känna honom som Kraus' vän under sin långa Stockholmsvistelse, funnit en tillgiven beundrare i honom, som talade utmärkt tyska, och efter sin avresa hade beklagat sig i ett brev till honom över sin operas missöde i Stockholm.

Som bekant har Lamm antagit, att Naumann personligen skulle ha gömt sig under sign. »Älskare af Sanning utan agg». Det är inte fallet. Däremot torde Naumanns ord varit återgivna i denna artikel.

Icke just i afsigt at förebrå Min Herre samma låga böjelse at smickra [således som författaren till utrikesnotisen], icke i afsigt at i Min Herres anmärkingar (oaktadt all den berömliga modesti som där framlyser) finna samma öfverspänning som så ofta ...

Så berör han den centrala punkten att försvaret och argumenteringen i »Anmärkingarna» inte härstammade från artikelförfattaren, utan från Naumann själv:

Jag tror dem vara skrifvna på Tyska och därifrån öfversatta; jag har så mina skäl därtill: några mindre Svenska ord och talesätt ... förråda en Utländsk Författare och en med sitt språk för litet bekant öfversättare.

Vid slutet av sin artikel kan Kellgren inte neka sig nöjet att hänvisa till sin antagonist även som språklärare och försvarare av den antika litteraturen. Han gör det genom sin i debatten ständigt återkommande gycklande anspelning på honom om det annalkande barbariet »som man vid vissa lärosäten spår sig af latinska språkets afläggande».

St.P. 1784, nr 215, »Til Herr N.N. i Stockholms Posten N:o 207», sign. »Carl Stridsberg»

Vid slutet av denna uppsats — där jag av utrymmesskäl måste avstå ifrån att ta ställning till alla av Ek berörda punkter — vill jag hänvisa till en med Carl Stridsbergs namn undertecknad artikel, riktad till sign. »N.N.», vilken jag håller för att vara Kellgren.²⁹ Artikeln publicerades den 17 september 1784, således knappt två år efter den just beskrivna debatten mellan »Älskare af Sanning utan agg» och »Svensk». (I förbigående må nämnas att det under mellantiden hade utkämpats ett flertal nya litterära strider mellan dessa samma auktorer.) Två av de just citerade anspelningsord, vilka Kellgren i december 1782 hade riktat till sin opponent, återkommer i denna Stridsbergs artikel som ripost. Han avvisar här det angrepp som var riktat mot honom som litteraturrecensent i Lüdekes Allgem. schwed. Gelehres. Archiv med följande ord:

Hwar och en, utom min Herre, finner, att detta förhållande wittnar om mera modestie, än Ert raska omdöme öfwer denna Öfversättning. Ingen lærer ändå tilltro Er mera styrka att döma om des förträfflighet, än mig. Förlåt min sjelfgodhet: jag smickrar aldrig.

Som alltid låtsades Stridsberg även här inte veta vem hans angripare var. Hans sista ord lyder:

Hwad Er, M.H. angår, bedyrar jag, att jag ej wet hwem Ni är: will ej heller weta det. Jag hade rättighet at fordra Ert Namns uppgift; men M.H. förtigt det! Det kunde ådraga Er både skam och skada, och jag wil ej at någon skal lida för min skul. Se sådan är min Misanthropie.

Carl Stridsberg.

Nästan ordagrant samma formulering förekommer i den artikel, som »Religionens Högaktare och Skaldekunstens Vän» — enligt min mening identisk med Stridsberg³⁰ — hade använt sig av i den stora polemiken med Kellgren »Om Svårigheten för en god Christen at vara stor Poet». Här hette det (St.P. 1781, 17-20 juli):

²⁹ Jfr min uppsats i Lychnos 1954/55 C. W. Lüdekes Allgem. schwed. Gelehres. Archiv, s. 113.

³⁰ Jag nämnde detta redan i STM 1956, s. 68, fotnot 1.

Slutligen kan jag hafva den äran försäkra Er min Herre, at jag varit och är så litet nyfiken om, at veta hwem Ni är; så at jag icke ens vårdat mig med gissning det efterforska. Lef därför trygg och utan all fruktan för någon vidrig påföljd därpå. Nöjd at blott med pennan och det å ömse sidan okände, fäkta, ärnar jag aldrig upsöka för at mana Er på duell, eller eljes tilfoga Er någon olägenhet [etc.]

En månad tidigare hade Kellgren i samma polemik uttryckt sin antipati mot denne författare, men likaledes föregivit att inte veta vem han var (St.P. 1781, 18 och 19 juni):

Det är plågsamt, at länge hålla ögonen fästade på et object, som väcker fasa och avsky, Efter all anledning, har Ni härtils bedragit Er i Edra gissningar om min person, och jag önskar, at Ni ock aldrig må få veta hwem jag är, ty Ni ser mig ut at vara en af det farliga folket, til hvilket man kan lämpa Horati ord: ... hic niger est, hunc tu, Romane, caveto.

Om de sistnämnda orden yttrar Ek:³¹

Detta svar är ur alla synpunkter olustigt: vresigt, undvikande och opålitligt. Att Kellgren kommit att skriva det under den tid, då hans produktion i övrigt står på en höjdpunkt utgör ett psykologiskt problem, vars lösning vi kunde tänkas få om vi visste, vem som döljer sig bakom Skaldekonstens Wän. Kellgren tycks faktiskt vara rädd för honom.

Bakom »Skaldekonstens Wän» dolde sig Carl Stridsberg.

När Kellgren den 29 april 1786 angrep Lüdekes Archiv vid Svenska Akademiens sammanträde, låtsades han inte veta vem litteratur-recensenten (sign. »St.») var. Hans ord löd,³² att »det som rörde vitterheten i Sverige — författat, han visste ej af hwem — ofta varit aldeles otjenligt at om våre arbeten gifwa utlänningar et riktigt, owäldigt och fördelaktigt begrep ...»

³¹ Jfr Skämtare och Allvarsmän, s. 350 f.

³² Jfr H. Schück, Svenska akademiens historia, Stockholm, 1935, s. 492.